

Дмитро Ягунов

**ПРАКТИКА
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ
З ПРАВ ЛЮДИНИ**

**питання кримінального
та цивільного судочинства,
захисту власності,
приватного і сімейного життя**

РАДА АДВОКАТІВ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Дмитро Ягунов

**ПРАКТИКА
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ
З ПРАВ ЛЮДИНИ**

**питання кримінального та цивільного судочинства,
захисту власності, приватного і сімейного життя**

**Одеса
Фенікс
2019**

УДК 341.1/.8
ЯЗ14

Ягунов Дмитро

ЯЗ14 Практика Європейського суду з прав людини (питання кримінального та цивільного судочинства, захисту власності, приватного і сімейного життя) / Д. В. Ягунов ; зі вступ. словом Й. Л. Бронза та А. Є. Костіна. – 4-е вид., перероб. і доп. – Одеса : Фенікс, 2019. – 502 с.

ISBN 978-966-928-354-2

УДК 341.1/.8

У цьому виданні знайшла своє більш подальше детальне відображення та висвітлення практика ЄСПЛ з питань розслідування вбивств та інших випадків позбавлення життя, розслідування випадків позбавлення життя внаслідок дорожньо-транспортних пригод, розслідування випадків катувань та нелюдського поводження.

Увага сфокусована на таких питаннях як превентивні арешти з метою запобігання вчиненню злочинів та порушень громадського порядку, застосування статті 6 Конвенції у цивільному аспекті, застосування статті 6 Конвенції у кримінальному аспекті, вислання іноземців, поняття та види «свідків», розкриття доказів стороною обвинувачення, нові можливості для захисту у кримінальному провадженні, принципи допиту свідків обвинувачення відповідно до вимог статті 6 Конвенції, протидія провокаціям злочинів з боку органів правопорядку та захист від таких провокацій, питання «приватного життя» в розумінні статті 8 Конвенції, сфери «приватного життя» в розумінні статті 8 Конвенції, межі та підстави втручання до права на повагу до приватного життя відповідно до вимог статті 8 Конвенції, сімейне життя.

Окрема увага приділена таким питанням як право на повагу до мирного володіння майном, поняття «майна», види «майна», втручання до права на повагу до мирного володіння майном, межі та підстави втручання до права на повагу до мирного володіння майном.

Видання містить предметний покажчик основних тем та розділів.

ISBN 978-966-928-354-2

© Дмитро Ягунов, 2009-2019

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО	4
ВСТУПНЕ СЛОВО	6
ВІД АВТОРА	7
КОНВЕНЦІЯ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД	12
Стаття 1. ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ПОВАЖАТИ ПРАВА ЛЮДИНИ.	12
Стаття 2. ПРАВО НА ЖИТТЯ	21
Стаття 3. ЗАБОРОНА КАТУВАННЯ.	80
Стаття 4. ЗАБОРОНА РАБСТВА І ПРИМУСОВОЇ ПРАЦІ	166
Стаття 5. ПРАВО НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ	173
Стаття 6. ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД	236
Стаття 7. НІЯКОГО ПОКАРАННЯ БЕЗ ЗАКОНУ	355
Стаття 8. ПРАВО НА ПОВАГУ ДО ПРИВАТНОГО І СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ	364
Стаття 9. СВОБОДА ДУМКИ, СОВІСТІ Й РЕЛІГІЇ	408
Стаття 10. СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ	409
Стаття 13. ПРАВО НА ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ	415
Стаття 15. ВІДСТУП ВІД ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ПІД ЧАС НАДЗВИЧАЙНОЇ СИТУАЦІЇ.	422
Стаття 18. МЕЖІ ЗАСТОСУВАННЯ ОБМЕЖЕНЬ ПРАВ	424
Стаття 34. ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАЯВИ	427
Стаття 35. КРИТЕРІЇ ПРИЙНЯТНОСТІ.	433
ПЕРШИЙ ПРОТОКОЛ Стаття 1. ЗАХИСТ ВЛАСНОСТІ	440
ПРОТОКОЛ № 4 Стаття 2. СВОБОДА ПЕРЕСУВАННЯ.	474
ПРОТОКОЛ № 7 Стаття 2. ПРАВО НА ОСКАРЖЕННЯ В КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ	479
ПРОТОКОЛ № 7 Стаття 4. ПРАВО НЕ БУТИ ПРИТЯГНЕНИМ ДО СУДУ АБО ПОКАРАНИМ ДВІЧІ	481
ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК	490

ВСТУПНЕ СЛОВО

У листопаді 2012 року набрав чинності Кримінальний процесуальний кодекс України, який став результатом тривалої співпраці науковців, практиків та міжнародних експертів щодо наближення вітчизняного кримінального судочинства до європейських стандартів захисту прав людини.

Безумовно, цей кодекс, за допомогою якого національна система кримінальної юстиції зробила великий крок у напрямі від радянської моделі, містить певні неузгодженості, проблемні та дискусійні моменти. Інакше й бути не могло, оскільки жодна фундаментальна правова реформа не може бути ідеальною.

Проте – і на цьому варто зробити особливий наголос – новий КПК України базується на узагальненні досвіду, накопиченого європейськими країнами упродовж багатьох десятиліть.

Одним із численних прогресивних кроків, які було зроблено у площині функціонування системи кримінальної юстиції України, є закріплення за прецедентами Європейського суду з прав людини (надалі – ЄСПЛ) статусу *джерел права*.

З одного боку, начебто це не було чимось новим для українських юристів.

Так, з початку дії Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» було встановлено, що практика ЄСПЛ становить *джерело права* при розгляді справ вітчизняними судами: «*Суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права*».

Проте ці чіткі приписи на практиці виявилися недостатніми для того, щоб посилення адвокатів на прецеденти ЄСПЛ були настільки впливовими, щоб судді та прокурори безумовно використовували їх як джерело права та будували свої процесуальні рішення з обов'язковим урахуванням цих прецедентів.

Тому автори КПК України зробили ще більший акцент на важливості практики ЄСПЛ та важливості використання його рішень усіма без винятку учасниками кримінального процесу.

Так, відповідно до статті 8 КПК України, принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з *урахуванням практики ЄСПЛ*.

Відповідно до статті 9 КПК України, кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з *урахуванням практики ЄСПЛ*.

Так само, відповідно до статті 6 КАС України, суд застосовує принцип верховенства права з *урахуванням судової практики ЄСПЛ*.

Й. Л. Бронз

Відповідно до статті 11 ГПК України, суд застосовує при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і протоколи до неї та практику ЄСПЛ як *джерело права*.

Відповідно до статті 10 ЦПК України, суд застосовує при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і протоколи до неї та практику ЄСПЛ як *джерело права*.

Отже, обов'язок використання практики ЄСПЛ, прямо зазначений у процесуальних кодексах, обумовлює новий погляд на питання застосування відповідних прецедентів та потребує відповідного науково-методичного обґрунтування.

З одного боку, сучасний ринок юридичної літератури перенасичений виданнями, присвяченими практиці ЄСПЛ та застосуванню Конвенції про захист прав людини.

Однак, з іншого боку, ці видання мають переважно науково-теоретичний характер і не надають адвокатам можливості повною мірою використовувати конкретні справи, розглянуті ЄСПЛ, *на практиці*.

Тому, віддаючи належне теоретичним розробкам у галузі застосування практики ЄСПЛ, можна вочевидь констатувати, що вони є *недостатньо зручними* для повсякденного застосування саме *практиками* системи кримінальної юстиції – адвокатами, суддями, прокурорами та слідчими, не кажучи вже про інших суб'єктів, які залучені до кримінального процесу (підозрюваних, обвинувачених, потерпілих, свідків, експертів тощо).

Тому це нове видання адвоката Дмитра Ягунова є більш ніж актуальним та важливим з огляду на проблеми сучасної адвокатської практики та спрямовано на заповнення цього вакууму у правозахисній діяльності.

Й. Л. Бронз
*Голова Ради адвокатів Одеської області,
Заслужений юрист України*

ВСТУПНЕ СЛОВО

Вже двадцять років Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод є орієнтиром для українських адвокатів та правозахисників, адже її ратифікація у далекому 1997 році відкрила нові можливості для широкого застосування європейського права в українських судах та органах правопорядку.

По-справжньому революційним стало використання прецедентного права ЄСПЛ, в якому розкривається зміст і дух Конвенції.

Саме рішення Європейського Суду роблять Конвенцію *живою*, такою, що здатна відповідати новим суспільним відносинам та встановлювати стандарти прав і свобод на міжнародному рівні.

Ми всі добре пам'ятаємо перші випадки згадування Конвенції в рішеннях українських судів: свого часу навіть *посилання* на статті Конвенції було достатнім для того, щоб привернути увагу сторін та суду як до самої справи, так і до адвоката, який цю справу готував.

Зараз, після численних семінарів, тренінгів та курсів, наукових конференцій та практичних занять, книжок та статей, які присвячені Конвенції та практиці Європейського Суду, вже важко здивувати адвокатів та суддів посиланнями на певні статті Конвенції і навіть на загальновідомі рішення Європейського Суду.

Все частіше основою правової позиції по справах виступають *конкретні рішення* Європейського Суду, а *якість роботи* із прецедентним правом Суду стала однією із найважливіших складових успіху адвоката.

Проте далеко не всі рішення Суду перекладені українською і пошук найбільш релевантного рішення може забрати багато часу.

Ці фундаментальні дослідження та узагальнення практики Європейського Суду з прав людини, підготовлене відомим одеським адвокатом і вченим Дмитром Ягуновим, надає нам можливість швидко й коректно знайти та підібрати серед тисяч справ саме те рішення Суду, за допомогою якого адвокат зможе ефективно захистити права свого клієнта.

Рекомендую всім адвокатам у форматі «*must have*», а тим колегам, хто готовий вигравати свої справи – у форматі «*must read*»!

А. Є. Костін

А. Є. Костін
Заступник голови
Ради адвокатів Одеської області

ВІД АВТОРА

Шановні друзі та колеги!

Щиро вітаю на сторінках нового видання авторської серії видань з практики Європейського суду з прав людини.

Це видання є продовженням ініціативи, розпочатої десять років тому з метою висвітлення практики ЄСПЛ та ширшого використання прецедентів ЄСПЛ у практичній діяльності українських адвокатів, суддів та прокурорів.

2009 року увазі читачів було подано видання¹, яке водночас було і навчальним посібником, і хрестоматією з практики ЄСПЛ. Увага фокусувалася на передумовах виникнення того або іншого рішення ЄСПЛ, його основних положеннях та впливі, який певна справа справила на практику захисту прав людини в контексті тієї або іншої статті Конвенції.

2010 року за ініціативи голови Ради адвокатів Одеської області Й. Л. Бронза ми видали наступне видання цієї авторської серії². Воно характеризувалося виключно *практичною спрямованістю* та було призначено для користування адвокатами, прокурорами, слідчими та суддями, хоч найбільшою цільовою аудиторією для цього видання були саме *адвокати*. Структура видання 2010 року була обумовлена змістом самої Конвенції з відповідними Протоколами, положення яких стосуються забезпечення дотримання прав людини переважно у сфері кримінальної юстиції. Кожна стаття Конвенції супроводжувалася найважливішими положеннями прецедентів ЄСПЛ.

Видання **2015 року** було розроблено для практиків системи кримінальної юстиції. Увазі адвокатів було запропоновано виключно *практичний довідник*, який є найбільш зручним саме з огляду на повсякденні питання адвокатської діяльності у сфері кримінального судочинства³.

Д. В. Ягунов

¹ Див.: Ягунов Д. В. Практика Європейського суду з прав людини (прецеденти та коментарі з питань кримінального судочинства) / Д. В. Ягунов ; за ред. та зі вступ. словом Й. Л. Бронза. – О. : Фенікс, 2009.

² Див.: Практика Європейського суду з прав людини (питання кримінального судочинства) / уклад. Д. В. Ягунов ; за ред. та зі вступ. словом Й. Л. Бронза. – О. : Фенікс, 2010.

³ Див.: Ягунов Д. В. Практика Європейського суду з прав людини. Питання кримінального судочинства / Д. В. Ягунов. – Вид. 2-ге, перероб. і допов. – Одеса : Фенікс, 2015.

Проте час минув, і потреба перевидання посібника 2015 року стала очевидною.

По-перше, минуло 4 роки, які багато в чому змінили національну систему кримінальної юстиції як з огляду на нормативно-правове регулювання кримінального процесу, так і на ставлення адвокатів, суддів, слідчих та прокурорів до Конвенції та практики ЄСПЛ.

По-друге, за роки, що минули з моменту виходу у світ першого видання цього авторського проекту, ЄСПЛ ухвалив велику кількість рішень, у тому числі у справах проти України. Відтак існувала очевидна потреба в опрацюванні та узагальненні цих рішень.

По-третє, ЄСПЛ було винесено декілька рішень у справах щодо недотримання Україною деяких статей Конвенції та Протоколів, які нечасто зустрічаються у практиці ЄСПЛ. Так, Суд прийняв рішення у справах за статтею 18 Конвенції⁴ («*Lutsenko v. Ukraine*», «*Tymoshenko v. Ukraine*»), де ЄСПЛ застосовує *суворий стандарт доведення*. Результатом цього є те, що існує лише декілька справ, в яких було встановлено порушення статті 18 Конвенції. На жаль, Україна поповнила цю невелику «скарбницю» рішень ЄСПЛ саме за статтею 18 Конвенції, що також потребувало відповідної уваги.

По-четверте, це видання було розширено за рахунок включення рішень ЄСПЛ у справах щодо порушення статті 4 Конвенції («*Siliadin v. France*», «*Rantsev v. Cyprus and Russia*», «*Stummer v. Austria*»). Деякі з них є надзвичайно важливими сьогодні для запобігання сексуальній експлуатації, розслідування фактів сексуальної експлуатації та випадків торгівлі людьми, а також для захисту прав осіб, які стали або можуть стати жертвами сексуальної експлуатації та торгівлі людьми.

По-п'яте, питання, пов'язані із захистом права на життя, права на свободу та визначенням юрисдикції, стали ще більш актуальними через захоплення Криму та частини Сходу України російськими збройними формуваннями та захоплення українських кораблів у Керченській протоці⁵. Тому це видання було розширено за рахунок включення рішень ЄСПЛ у справах, пов'язаних із визначенням «юрисдикції» держави та гарантуванням прав та свобод осіб, які перебувають під «юрисдикцією» («*Al-Skeini and Others v. the UK*» [GC], «*Hassan v. the UK*» [GC], «*Chiragov and Others v. Armenia*» [GC], «*Sargsyan v. Azerbaijan*» [GC]).

Зокрема у рішенні «*Sargsyan v. Azerbaijan*» [GC] ЄСПЛ вказав на дуже важливий в умовах сьогодення аспект: «У випадках, коли держава позбавлена можливості здійснювати владу на частині своєї території, її відповідальність за Конвенцією обмежується виконанням позитивних зобов'язань. Такі зобов'язання стосуються як заходів, необхідних для відновлення контролю (як вираження своєї юрисдикції) над відповідною територією, так і заходів із забезпечення поваги до особистих прав заявника. Таким чином, перша частина цих зобов'язань вимагає від держави

⁴ «Обмеження, дозволені згідно з цією Конвенцією щодо зазначених прав і свобод, не застосовуються для інших цілей, ніж ті, для яких вони встановлені».

⁵ 07.01.2019 Уряд України виконав інструкції ЄСПЛ та подав заяву у справі № 55855/18. Уряд вимагає визнання Судом факту порушення Російською Федерацією прав 24-х українських моряків в ході незаконного нападу на українські кораблі, поранення та захоплення моряків в Керченській протоці 25.11.2018, їхнього незаконного утримання в пенітенціарних установах РФ та притягнення до кримінальної відповідальності (статті 2, 3, 5, 6 та 38 Конвенції).

відстояти або відновити свій суверенітет над територією та утриматися від будь-яких дій з підтримки сепаратистського режиму. Згідно з другою частиною зобов'язань держава повинна вжити судових, політичних або адміністративних заходів для забезпечення особистих прав заявника» («*Sargsyan v. Azerbaijan*» [GC], n. 131).

По-шосте, це видання було розширено за рахунок включення рішень у справах щодо порушення статті 7 Конвенції⁶.

По-сьоме, подальша практика самого автора як адвоката у кримінальних провадженнях за ці роки зумовила більш критичний авторський погляд на проблемні або дискусійні аспекти чинного КПК щодо дієвого захисту прав сторін та учасників кримінального процесу крізь призму прецедентної практики ЄСПЛ.

По-восьме, за останні роки автор започаткував та сформував власну практику ведення справ в ЄСПЛ, яка не могла не вплинути на зміст та спрямованість цього видання⁷.

Проте *головним* є те, що видання 2019 року вийшло далеко за межі «кримінального». Наразі воно містить ґрунтовний «цивільний» компонент.

Так, у цьому виданні знайшла своє більш детальне відображення та висвітлення практика ЄСПЛ з наступних питань:

- розслідування вбивств та інших випадків позбавлення життя;
- розслідування випадків позбавлення життя внаслідок дорожньо-транспортних пригод;
- розслідування випадків катувань та нелюдського поводження;
- превентивні арешти з метою запобігання вчиненню злочинів та порушень громадського порядку;
- застосування статті 6 Конвенції у цивільному аспекті;
- застосування статті 6 Конвенції у кримінальному аспекті;
- вислання іноземців;
- поняття та види «свідків»;
- розкриття доказів стороною обвинувачення;
- нові можливості для захисту у кримінальному провадженні;
- принципи допиту свідків обвинувачення відповідно до вимог статті 6 Конвенції;
- протидія провокаціям злочинів з боку органів правопорядку та захист від таких провокацій;
- питання «приватного життя» в розумінні статті 8 Конвенції;
- сфери «приватного життя» в розумінні статті 8 Конвенції;
- межі та підстави втручання до права на повагу до приватного життя відповідно до вимог статті 8 Конвенції;
- сімейне життя;
- право на повагу до мирного володіння майном;

⁶ «Ніякого покарання без закону»

⁷ «*Shvets and Others v. Ukraine*», application № 40506/07 and 8 others, judgment 12.01.2017;
«*Bezborodov and Others v. Ukraine*», application № 69816/13 and 2 others, judgment 12.10.2017;
«*Mikhaylov and Others v. Ukraine*», application № 80643/12 and 10 others, judgment 11.01.2018;
«*Gevel and Others v. Ukraine*», application № 22271/14 and 3 others, judgment 15.11.2018.

- поняття «майна»;
- види «майна»;
- втручання до права на повагу до мирного володінням майном;
- межі та підстави втручання до права на повагу до мирного володінням майном.

Крім того, це видання містить *предметний покажчик* основних тем та розділів (для зручності користування у практичній діяльності).

Говорячи про окремі структурні деталі цієї книги, ми маємо зазначити, що джерелом цитат з рішень ЄСПЛ щодо України, які використовуються в цьому виданні, є офіційні сайти Європейського суду з прав людини та Міністерства юстиції України.

Важливу роль у підготовці цього видання відіграв сайт Платформи стратегічного судового захисту⁸.

Переклад більшості рішень ЄСПЛ є авторським.

Маємо надію, що це видання буде корисним для адвокатів, суддів, прокурорів, слідчих та експертів у практичній діяльності.

Висловлюємо щире подяку своїй сім'ї за підтримку у виданні цієї книги.

Д. В. Ягунов
адвокат, Заслужений юрист України,
кандидат наук з державного управління, доцент,
MSSc in Criminal Justice

⁸ Див.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.precedent.in.ua

Мета та наміри Конвенції як інструменту захисту людини вимагають, щоб її положення тлумачилися та застосовувалися таким чином, щоб її гарантії були практичними та ефективними

«Soering v. the UK», n. 87

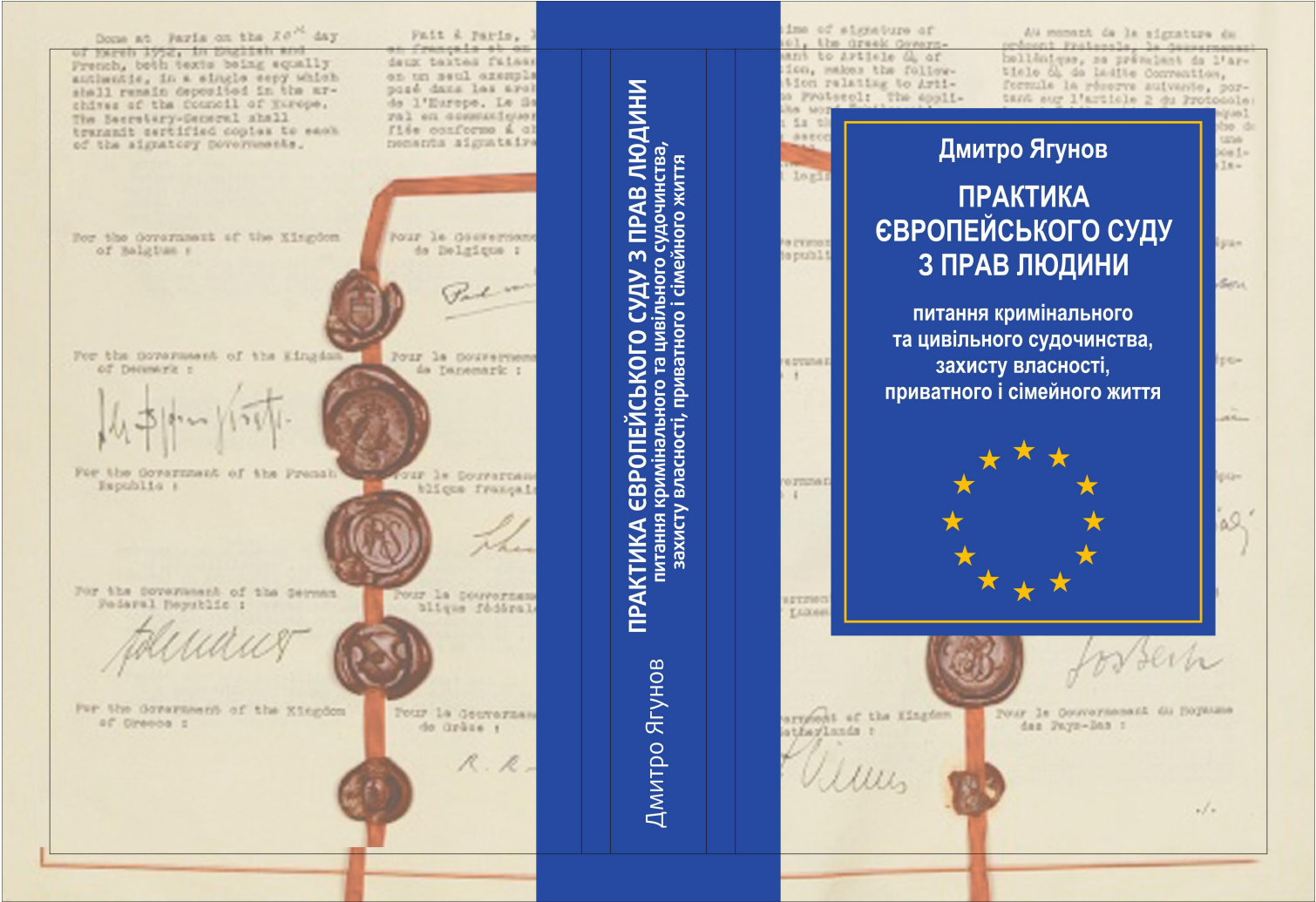
У рамках системи Конвенції Суд було передбачено як субсидіарний орган щодо національних систем захисту прав людини

«Austin and Others v. the UK» [GC], n. 61

Суд не може і не повинен перебирати на себе функції держав, чия відповідальність полягає в забезпеченні фундаментальних прав та свобод, які повинні охоронятися на національному рівні

«Russell Knaggs and Ramzy Khachik v. the UK» (dec.), n. 153

ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ
питання кримінального та цивільного судочинства,
захисту власності, приватного і сімейного життя

Дмитро Ягунов

Дмитро Ягунов

**ПРАКТИКА
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ
З ПРАВ ЛЮДИНИ**

питання кримінального
та цивільного судочинства,
захисту власності,
приватного і сімейного життя

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

Стаття 1.

Зобов'язання поважати права людини

Субсидіарність

Загальні положення щодо юрисдикції держави.

Територіальний принцип

Ефективний контроль над територією

Конвенційний правовий простір («espace juridique»)

Стаття 2.

Право на життя

Загальні положення

Вбивство, скоєне приватною особою

Вбивство, яке було скоєне невідомою особою

«Фатальна сила»

Форма вини при застосуванні фатальної сили

Категорія «абсолютно необхідного застосування сили»

Планування та контроль за проведенням операцій

Внутрішнє ставлення особи до застосування летальної сили

«Абсолютно необхідне застосування сили»: звільнення заручників

«Абсолютно необхідне застосування сили»: спричинення смерті під час масових демонстрацій

«Абсолютно необхідне застосування сили»: деякі інші приклади проведення інших поліцейських операцій

«Фіногенов та Інші проти Росії»: справа «Норд-Ост»

Позбавлення життя під час арешту або для запобігання втечі

Підготовка персоналу правоохоронних органів

Скоєння вбивства агентом держави не при виконанні службових обов'язків або поза межами професійної діяльності

Процесуальна вимога у справах про застосування летальної сили представниками держави

Розслідування обставин смерті: загальні положення

Ефективність розслідування

Проведення розслідування за фактом самогубства

Окремі приклади неефективного розслідування

Швидкість розслідування та ініціатива

«Зобов'язання засобів»

Обов'язок щодо встановлення причин смерті та покарання винних

Незалежність розслідування обставин смерті

Залучення громадськості та родичів до процесу розслідування обставин смерті

Доступність засобів відшкодування

Розслідування випадків смерті затриманих осіб

Розслідування смерті у пенітенціарній установі

Самогубство психічно хворої людини в закритому закладі
 Порушення права на життя: інші процесуальні аспекти
 Летальні випадки внаслідок ДТП
 Екологічні ризики
 Невжиття заходів з охорони життя при розбудові житла
 Наслідки стихійного лиха
 Надання медичної допомоги та нежиття належних заходів у медичних установах
 Розслідування необережних злочинів медичного персоналу
 Невжиття належних заходів з регламентування використання правоохоронцями вогнепальної зброї
 Право на життя та убезпечення в громадських місцях
 Небезпечні види діяльності
 Техніка безпеки та охорона праці на виробництві
 Питання відшкодування та компенсації
 Невжиття державою заходів щодо убезпечення особи після її заяви про існування загрози для життя
 «Дідівщина» у воєнізованих формуваннях
 Невжиття заходів щодо убезпечення жертв торгівлі людьми та розслідування випадків сексуальної експлуатації
 Забезпечення права на життя в районі бойових дій або в небезпечних умовах
 Зникнення особи в районі бойових дій або після затримання
 Усунення державою порушення статті 2 Конвенції

Стаття 3. Заборона катування

Загальні положення
 Розмежування катування та нелюдського поводження
 Критерій «мінімального рівня жорстокості»
 Елемент публічності при оцінці мінімального рівня жорстокості
 Наявність мети при оцінці мінімального рівня жорстокості
 Заподіяння психологічних страждань
 Загроза катувань та страх перед майбутніми нападами
 Дискримінація як нелюдське поводження
 Застосування електроструму до потерпілого
 Інші приклади забороненого поводження
 Використання поліцією перцевого газу
 Тягар доведення тверджень про погане поводження
 Застосування сили при затриманні
 Презумпція доброго здоров'я особи до затримання
 Неналежне поводження з метою отримання інформації
 Депортація або екстрадиція як катування
 Утримання незаконних мігрантів у транзитній зоні
 Умови тримання дітей, які є нелегальними мігрантами
 Жорстоке поводження з боку приватних осіб
 Розслідування заяв про жорстоке поводження
 Незалежність та повнота проведення розслідування

Саботування проведення розслідування
 Ефективність розслідування та прокуратура
 Швидкість та ретельність проведення розслідування
 Нелюдське поводження на підґрунті етнічної ворожнечі
 Нелюдське поводження на підґрунті расової мотивації
 Застосування амністії до осіб, які вчинили катування
 Залучення потерпілого до процесу розслідування
 Застосування сили при затриманні
 Зґвалтування та сексуальне насильство
 Неналежне розслідування заяви про зґвалтування
 Чи достатньо матеріальної компенсації за катування?
 Нездатність притягти до відповідальності особу, винну в жорстокому поводженні
 Перебування в камері адміністративного затримання
 Ненадання належних соціальних послуг
 Перебування інвалідів у приміщенні без належного обладнання
 Тримання під вартою психічнохворих осіб
 Лікування ув'язненого після застосування до нього жорстокого поводження
 Позбавлення свободи особи похилого віку
 Атмосфера постійного психологічного напруження у в'язниці
 Умови тримання під вартою
 Транспортування та утримання ув'язнених у приміщенні суду
 Тягар доведення умов тримання під вартою
 Застосування агентами держави фізичної сили
 Тотальна сенсорна ізоляція
 Ізоляція ув'язнених в окремих випадках
 Тримання особи у металевій клітці під час судового засідання
 Тримання у металевій клітці вагітної жінки та годуючої матері
 Дисциплінарне покарання ув'язненого
 Застосування наручників
 Обшук, поєднаний з роздяганням
 Примусове перебування без одержі
 Члени сім'ї зниклої особи як жертви нелюдського поводження
 Знищення майна як порушення статті 3 Конвенції
 Призначення суворого покарання як жорстоке поводження
 Вироки до довічного позбавлення волі
 Превентивне ув'язнення або інтернування
 Утримання засуджених за воєнні злочини
 Тероризм та дотримання конвенційних вимог
 Сфера надання медичних послуг
 Заборона абортів
 Військова служба та «дідівщина»
 Запобігання поганому поводженню
 Усунення державою порушення статті 3 Конвенції
 Запобігання нелюдському поводженню

**Стаття 4.
Заборона рабства і примусової праці**

Примусова чи обов'язкова праця
Військова служба
Рабство
«Підневільний стан»
Рабство та сексуальна експлуатація
«Побутове рабство»
Виконання обов'язків присяжних
Процесуальний аспект
Операційні заходи

**Стаття 5.
Право на свободу та особисту недоторканність**

Загальні положення
Право не мати продовження позбавлення свободи в разі затримання
«Відповідно до процедури, встановленої законом»
Розмежування компетенції слідчого судді та суду щодо обґрунтування законності тримання обвинуваченого під вартою
«Свавільність позбавлення свободи»
«Не кожне законне тримання під вартою є необхідним»
Адміністративне затримання особи для цілей кримінального провадження
Чи дійсно мало місце позбавлення свободи?
Часові межі позбавлення свободи: загальний принцип
Часові межі позбавлення свободи: деякі приклади
Право на свободу та масові заворушення
«Добровільна» явка до поліції для «надання пояснень»
Поняття «засудження»
Превентивне затримання (ув'язнення) або інтернування
Затримання особи, яка перебуває у розшуку
Затримання під час збройного конфлікту
Ув'язнення та користування правами та свободами
Визначення поняття «компетентний суд»
Визначення поняття «обов'язок» та умови «обов'язку»
Щодо обов'язку «не вчиняти конкретних правопорушень»: справа «футбольних фанатів»
Справа «футбольних фанатів» № 2: змінена позиція ЄСПЛ
Проведення перевірок пасажирів у аеропортах
«Обґрунтована підозра» та «розумні підстави»
Затримання для запобігання вчиненню правопорушення
Затримання неповнолітніх та умова «виховного нагляду»
Затримання бродяг, психічнохворих, алкоголіків і наркоманів
«Психічнохворий»
«Бродяга»
Затримання алкоголіків і наркоманів

Затримання свободи з метою запобігання незаконному в'їзду в країну або з метою подальшої депортації або екстрадиції

Інформування про підстави арешту

Право «негайно постати перед судом»

Поняття «негайно» в контексті пункту 3 статті 5 Конвенції

Презумпція на користь звільнення з-під варти

Розумність строку судового розгляду та наявність підстав для тримання під вартою

Ризик втечі від правосуддя

Перебування особи у розшуку

Гарантії явки до суду

Співпраця обвинуваченого зі слідством

Минула злочинна поведінка як підстава тримання під вартою

Відсутність постійного місця проживання та сім'ї як підстава тримання під вартою

Тримання під вартою та підозра у вчиненні тяжкого злочину

Наявність доказів винуватості та продовження строку тримання під вартою

Тиск на свідків

Поведінка співучасників

Альтернативи триманню особи під вартою

Питання застосування застави

Неприпустимість автоматичного продовження строку тримання під вартою

Тяжкість покарання та продовження строків тримання під вартою

Статус прокурора

Обов'язок суду виявляти занепокоєння щодо строків тримання особи під вартою

Тероризм та дотримання конвенційних вимог

Оскарження в суді законності арешту без протоколювання

Таємне затримання особи

Розслідування зникнення затриманої особи

Відкладення або повільне оформлення протоколу раніше затриманої особи

Доступ особи до матеріалів, що обґрунтовують затримання або виправдовують тримання під вартою

Клопотання (скарги) неповнолітніх

Право на регулярний перегляд справ осіб, що утримуються у психіатричних закладах

Соціальна реінтеграція засуджених

Затримка з розглядом питання про умовно-дострокове звільнення

Відшкодування за незаконне тримання під вартою

Стаття 6.

Право на справедливий судовий розгляд

Цивільні права та обов'язки

Поняття спору

«Цивільні права та обов'язки» та «порушення справи в суді»

Інтереси потерпілого від злочину як складова справедливого судового розгляду

«Цивільні права та обов'язки» потерпілого від злочину

Відчуження майна

Режимні обмеження під час ув'язнення

Обмеження на візити родичів у в'язниці

Питання умовно-дострокового звільнення

Право на безпечне навколишнє середовище

Захист репутації

Вибірчі питання

Питання пенсійного забезпечення

Питання вислання іноземців (цивільний аспект)

Питання альтернативної та військової служби

Питання державної служби

Трудові спори між державними службовцями та державою

Питання оподаткування

Податкові штрафи

Інші сфери

Поняття кримінального обвинувачення

Допит особи як свідка з подальшим допитом цієї самої особи як підозрюваного

Адміністративний проступок та кримінальне обвинувачення

Розгляд справ про адміністративні правопорушення

Порушення правил дорожнього руху

Порушення громадського порядку

Порушення законодавства у сфері соціального захисту

Виготовлення і розповсюдження заборонених документів

Адміністративний арешт

Питання вислання іноземців (кримінальний аспект)

Заходи, спрямовані для запобігання правопорушенням

Дисциплінарні проступки та «кримінальне обвинувачення»

Дисциплінарне провадження щодо ув'язнених

Санкції внаслідок неналежної поведінки в суді

Право на суд

Право на суд має бути ефективним

Судові повідомлення

Право на суд та виконання рішення національного суду

Право на суд та судовий збір

Право на суд та оскарження судових рішень

Право на суд та перевищення судом повноважень

«Груба відмова від правосуддя»

«Право на суд» під час досудового розслідування

Справедливий судовий розгляд

Поняття суду

Нейтральність при відправленні правосуддя

Незалежний суд

Безсторонній суд: суб'єктивний та об'єктивний критерії

Суб'єктивний критерій безсторонності

Об'єктивний критерій безсторонності

Об'єктивний критерій безсторонності та довіра до суду

- Обґрунтування судових рішень
- Військова юстиція та дотримання принципу незалежності
- Незалежність судового розгляду та порушення правил територіальної підсудності
- Перегляд судових рішень судами вищих інстанцій
- Поновлення строку на оскарження
- Подальший судовий контроль за рішеннями адміністративних органів
- Розумний строк судового розгляду
- Закінчення провадження
- Критерії оцінювання розумності строку розгляду справ
- Складність справи
- Тривалість розгляду справи та позиція заявника
- Поведінка органів державної влади
- Важливість справи для заявника
- Проведення експертиз
- Призупинення провадження
- Закриття справи
- Направлення справи на додаткове розслідування або новий розгляд
- Зміна суми відшкодування
- Заявлення відводів
- Оскарження недотримання розумних строків
- Угода про визнання винуватості
- Невиконання рішень судів
- Права обвинуваченого згідно із статтею 6 Конвенції «Відмова від права»
- «Явка з повинною» та само викривальні свідчення
- Використання свідчень, отриманих внаслідок неналежного поводження
- Право на мовчання: сутність
- Право на мовчання: сфера реалізації
- Право на мовчання: початок застосування
- Право на мовчання: практичні аспекти застосування
- Тест: чи не знищила процедура саму суть права не свідчити проти себе?
- Право на мовчання та отримання матеріалів від обвинуваченого
- Право на мовчання у справах про порушення правил дорожнього руху
- Чи є право зберігати мовчання абсолютним правом?
- Презумпція невинуватості
- Висловлення судді про тяжкий злочин: вітчизняний приклад
- Застосування пункту 2 статті 6 Конвенції після завершення кримінального провадження
- Презумпція невинуватості і свобода отримувати та поширювати інформацію (стаття 10 Конвенції)
- Презумпція невинуватості та інформування обвинуваченого про справу проти нього
- Покладення судових витрат на особу, справу якої закрито за браком доказів

Ненадання компенсації за незаконне позбавлення свободи особи,
справу якої закрито за браком доказів

Закриття справи та цивільний позов

Закриття справи про дисциплінарний проступок

Права обвинуваченого: перелік не є вичерпним

Право «чути та розуміти хід провадження»

Процесуальна рівність сторін та змагальність

Дотримання права на захист та справедливість провадження

Право на правову допомогу

Безоплатний характер правової допомоги

Право на ефективну організацію свого захисту

Захист від квапливого судового розгляду

Адекватний час та можливості, необхідні для захисту.

Право на доступ до матеріалів справи та записів

Надання додаткового часу стороні захисту

Право на правову допомогу в судах вищих інстанцій

Присутність обвинуваченого в судах вищих інстанцій

Право на безоплатну правову допомогу: не лише обвинувачений

Право на безоплатну правову допомогу: не лише кримінальний процес

Безоплатна допомога перекладача

Право опитувати свідків обвинувачення: загальні аспекти

Поняття «свідок»

Право опитувати свідків обвинувачення: прикладні аспекти

Обов'язок належного обґрунтування виклику свідка для його допиту

Допит експертів в судовому засіданні

Допит відсутніх свідків, чиї показання мали значний вплив на встановлення винуватості: тест Al-Khawaja

Чи існувала вагома причина для неявки свідка в суд

Чи були показання відсутнього свідка єдиною або вирішальною підставою для визнання заявника винним

Чи існували достатні фактори врівноваження для компенсації невідного становища захисту під час судового розгляду

Оприлюднення в суді запису телефонних розмов свідка

Анонімні свідки

Допит співробітників поліції як анонімних свідків

Таємні агенти поліції та провокація злочину

Тягар доведення відсутності провокації

Невідкриття прокурором доказів

Розгляд справи *in absentia*

Стаття 7.

Ніякого покарання без закону

Загальні положення

Поняття покарання

Поняття «покарання» та його межі

Передбачуваність кримінального закону
 Зворотнє застосування тяжчого покарання і втрата можливості його пом'якшення
 Покарання за воєнні злочини: «Kononov v. Latvia» [GC]
 Порушення обов'язків присяжним

Стаття 8.

Право на повагу до приватного і сімейного життя

Загальні положення
 Зобов'язання щодо забезпечення поваги до приватного життя
 Застосування статті 8 Конвенції у кримінальному провадженні
 Втручання «згідно із законом»
 «Передбачуваність»
 «Необхідність у демократичному суспільстві»
 «Втручання» та якість судових рішень
 Поняття приватного життя
 Репутація особи
 Гендерна ідентифікація, статева орієнтація та статеve життя
 Етнічна ідентичність індивіда
 Колішні співробітники КДБ
 Належність до товариства мисливців або рибалок
 Публікація фотографій та статей про особу
 Сімейне життя
 Право батьків вживати заходи з метою возз'єднання з дитиною
 «Інтерес дитини» в контексті встановлення опіки
 Приватне життя та аборти
 «Приватне життя» і використання персональної інформації
 «Приватне життя» і «кореспонденція»
 Використання прихованих засобів спостереження
 Поняття житла
 Обшук житла й обшук офісних приміщень
 Критерії законності та необхідності проведення обшуку
 Вимоги до ордерів на обшук
 Обшуки у представників правничої професії
 Приватне життя та використання персональних даних
 Отримання інформації з медичної установи
 Клітинні зразки, ДНК-профілі та відбитки пальців
 Використання даних інтернет-трафіку з динамічної IP адреси
 Поширення порнографії
 Реєстри осіб, які вчинили статеві або насильницькі злочини
 Ув'язнення та користування правами та свободами
 Листування затриманого або засудженого
 Листування адвокатів з клієнтами
 Листування затриманого з ЄСПЛ
 Підтримання ув'язненими сімейних контактів
 Обґрунтування «легітимної мети» при переведенні засудженого у віддалену колонію
 Обмеження в кількості та якості побачень з ув'язненими

Нетривалі відпустки ув'язнених за виняткових обставин
 Розслідування справ про зґвалтування
 Приватне життя та екологічні ризики
 Медичне втручання всупереч волі особи
 Відмова в задоволенні заяви засуджених осіб стати батьками через
 штучне запліднення
 Сексуальне насильство щодо дітей
 Видворення осіб з території держави
 Позбавлення громадянства підозрюваних у вчиненні злочинів
 Примусове виселення та втрата житла
 Демонстрація оголеного тіла в публічних місцях
 Заборона полювання в Англії та Уельсі

Стаття 9.
Свобода думки, совісті й релігії

Стаття 10.
Свобода вираження поглядів

«Законність» обмежень або санкцій
 Необхідність у демократичному суспільстві
 Критика судів та позбавлення адвокатів права на заняття адвокатсь-
 кою діяльністю
 Смаження яєчні на «Вічному Вогні»

Стаття 13.
Право на ефективний засіб правового захисту

Стаття 15.
Відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації

Стаття 18.
Межі застосування обмежень прав

Стаття 34.
Індивідуальні заяви

Загальні положення
 Безпосередні потерпілі
 Непрямі потерпілі
 Потенційні потерпілі та *actio popularis*

**Стаття 35.
Критерії прийнятності**

ПЕРШИЙ ПРОТОКОЛ.

**Стаття 1.
Захист власності**

Мета статті 1 Першого протоколу
Законність
Поняття майна
Майбутнє майно або неотриманий прибуток
Борг, встановлений остаточним рішенням суду
«Правомірне очікування на отримання активу»
Пенсійні питання та право на соціальні виплати
Відкликання ліцензії на здійснення господарської діяльності
«Вимога»
Майно та житло переміщених осіб
Три норми статті 1 Першого протоколу
Тест
«Чи дотрималася держава принципу законності?»
Тягар доведення втручання
«Чи переслідувала держава законну мету?»
Пропорційність
«Чи дотрималася держава принципу справедливого балансу?»
Звернення застави в дохід держави
Митний тариф
Невиконання рішень судів
Неповернення речей, вилучених в ході обшуку
Розташування нерухомості біля аеропорту
Справа про мораторій на землю

ПРОТОКОЛ № 4.

**Стаття 2.
Свобода пересування**

Загальна характеристика
Окремі рішення

ПРОТОКОЛ № 7.

**Стаття 2.
Право на оскарження в кримінальних справах**

ПРОТОКОЛ № 7.

Стаття 4.

Право не бути притягненим до суду або покараним двічі

Загальні положення

Застосування статті 4 Протоколу № 7 до справ про катування

Застосування статті 4 Протоколу № 7 до справ про міжнародні злочини